

Usporedba komunikacije učenik – učitelj tijekom nastave Hrvatskoga jezika u školi i nastavi na daljinu u osnovnoškolskom obrazovanju

PRETHODNO PRIOPĆENJE

Primljen: 24. 4. 2021.

Prihvaćen: 15. 6. 2021.

UDK [37.018.43:004]:811.163.42
37.064.2

Danijela Sunara-Jozek¹
dasunarajozek@unin.hr,
OŠ Franje Viktora Šignjara, Virje

Katarina Franjo²
kafranjo@unin.hr
OŠ Franje Viktora Šignjara, Virje

Sažetak

Cilj je ovoga rada usporediti i utvrditi percepciju međusobne komunikacije između učenika i učitelja unutar predmeta Hrvatski jezik na razini Republike Hrvatske uspoređujući komunikacijske odnose u nastavi u školi te nastavi u nastavi na daljinu. Potom smo utvrdili učiteljsku percepciju učeničke jezične komunikacije spram učitelja. U istraživanju je korištena kvantitativna metodologija primjenom ankete uz pomoć Google Docsa na društvenim mrežama u kojima su formirane grupe učitelja Hrvatskoga jezika te s učenicima u virtualnim učionicama Hrvatskoga jezika. Anketa koju su ispunjavali učitelji (n = 168) sastoji se od 14 zatvorenih i 2 otvorena pitanja, a učenici su (n = 229) ispunjavali anketu sa zatvorenim tipom pitanja. Rad ima teorijsko utemeljenje u Bergerovom modelu promatranja ciljanih osoba (učenik – učitelj) tako da

¹ Danijela Sunara-Jozek, učiteljica hrvatskoga jezika, dasunarajozek@unin.hr, Osnovna škola prof. Franje Viktora Šignjara, Gundulićeva 5 a, Virje, doktorandica na poslijediplomskom (doktorskom) studiju *Mediji i komunikacija* na Sveučilištu Sjever, Koprivnica

² Katarina Franjo, učiteljica hrvatskoga jezika, učiteljica mentorica, kafranjo@unin.hr, Osnovna škola prof. Franje Viktora Šignjara, Gundulićeva 5 a, Virje, doktorandica na poslijediplomskom (doktorskom) studiju *Mediji i komunikacija* na Sveučilištu Sjever, Koprivnica

se promatraju sljedeće varijable: verbalna komunikacija, neverbalna komunikacija i traženje informacija (istraživanje).

Nastava na daljinu oblik je nastave u kojoj i učitelji i učenici kao veliki nedostatak ističu manjak verbalne komunikacije, a učitelji su manje zadovoljni komunikacijom s učenicima u nastavi na daljinu i to smatraju segmentom koji je jako degradirao dosadašnji komunikacijski diskurs u odnosu na onaj koji imaju sa svojim učenicima u školi. Općenito, zaključak je istraživanja da je nastava na daljinu ono zadnje rješenje koje osnovnoškolski odgojno-obrazovni sustav treba uvoditi jer sudionici (posebice učitelji) smatraju da se u takvom obliku nastave gubi kvaliteta komunikacije koja se u međuljudskoj interakciji ostvaruje i verbalno i neverbalno.

Ključne riječi: Bergerovi komunikacijski aksiomi, nastava Hrvatskoga jezika u osnovnoškolskom obrazovanju, međuljudska komunikacija, verbalna i neverbalna komunikacija, nastava na daljinu.

Uvod

Nastava i podučavanje podrazumijevaju komunikaciju o kojoj se mnogo govori, piše i zna, ali je još uvijek nedovoljno istražena i svakodnevno se događa nešto novo u postojećim komunikacijskim obrascima. Čerepinko (2012: 13) smatra da je komunikacija „postavljanje teškog i vrlo kontroverznog pitanja”. Komunikaciju nije jednostavno objasniti, kako se to možda čini, i ne može se za nju ponuditi samo jedna definicija. Možemo ju kao takvu promatrati u različitim djelatnostima, između različitih sudionika i ona je proces koji se neprestano mijenja, nadograđuje i kao takva je uvijek premalo i nedovoljno istražena. Fenomen komuniciranja proučava se otkada postoji čovječanstva jer se komunicira otkada je ljudskih bića. Ona nije svojstvena samo ljudima već i životinjama, ali s obzirom na to da ćemo se u ovom radu baviti isključivo ljudskom komunikacijom, možemo citirati Čerepinku i reći da je komunikacija „jedna od osnovnih ljudskih djelatnosti” (2012: 10).

Najjednostavniji model opisa komunikacije uključuje pošiljatelja, poruku i primatelja. Cilj je u komuniciranju da ta poruka do primatelja stigne u potpunosti, ali i da primatelj na nju reagira. Ako se to dogodi, riječ je o dvosmjernoj komunikaciji, a izostane li primateljeva reakcija (odgovor) riječ je o jednosmjernoj komunikaciji. „Pojam komunikacije potječe od latinske riječi *communis*, što znači zajednički. Dakle, jedno od značenja glagola komunicirati jest učiniti nešto zajedničkim, to jest prenijeti informaciju ili znanje drugoj osobi na najprimjereniji način” (Bohm, 2009:

22). Govorimo li o nastavi, dvosmjerna je komunikacija imperativ. Učitelj treba uzeti u obzir reakciju svojih učenika i sukladno njoj mijenjati način rada kako bi postigao planirane odgojno-obrazovne ishode. Ako je u prošlosti nastava i bila jednosmjerna komunikacija, danas u 21. stoljeću to nikako ne može biti.

„Komunikacija je mnogo više od izmjene riječi; cjelokupno ponašanje prenosi određenu poruku i utječe na osobu s kojom se stupa u odnos. Loša komunikacija često je uzrok brojnim problemima i nesporazumima između nastavnika i učenika“ (Buhač, 2017: 4).

Dolaskom elektroničkih medija promijenile su se navike čitanja, učenja i komuniciranja svih ljudi pa tako i osnovnoškolaca. Prema istraživanjima koja se provode u cijelome svijetu vidljivo je da ljudi općenito, pa tako i učenici, mijenjaju komunikacijske obrasce. Prema Vilke (2007) ljudi manje koriste verbalnu komunikaciju jer mnogo igraju igrice, gledaju televiziju ili prate internetske portale, a opet s druge strane su komunikacijske vještine nešto što je ipak cijenjeno i traženo na tržištu rada.

U nastavnome procesu treba u komunikaciji razlikovati sadržajni i odnosni aspekt. To je vrlo važno i na to stručnjaci u odgoju i obrazovanju sve više skreću pozornost i daju na važnosti. Naime, sadržajni aspekt određuje „komunikaciju kao proces prenošenja značenja ili pak proces stvaranja značenja, pozornost se upravlja na poruku, informaciju, sadržaj“ (Bratanić 2002: 85). Prema sadržajnome aspektu uspješna komunikacija se ostvaruje kada primatelj istom znaku prida isto značenje kao i pošiljatelj. Ona ovisi o sposobnosti svakog učitelja da zainteresira učenika za gradivo, da prenese informaciju tako da on što lakše usvoji određene pojmove. No, u nastavnome procesu to nije jedino važno i zato se danas naglasak stavlja na odnosni aspekt komunikacije te on „u većoj mjeri ovisi o umješnosti uspostavljanja međuljudskog odnosa, o ozračju koje nastavnik stvara u grupi ili razredu, o njegovoj spontanosti, empatičnosti, povjerenju, iskrenosti, najkraće rečeno o pedagoško-psihološkoj osposobljenosti i njegovoj osobnosti“ (Bratanić 2002: 88). Komunikacija je temelj odgoja i obrazovanja i razdvajati sadržajni i odnosni aspekt nije moguće (Bratanić 2002). Hrvatsko se osnovnoškolsko obrazovanje, po prvi put u povijesti školstva, u 2020. godini zbog pandemije COVID-19 suočilo s održavanjem nastave na daljinu koja je kao takva unijela određene komunikacijske promjene u uobičajenom izvođenju nastave u osnovnim školama koje su predmet ovog istraživanja.

U rujnu 2020. godine Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske objavilo je dokument naslovljen *Modeli i preporuke za rad u uvjetima povezanima s COVID-19 u pedagoškoj/školskoj godini 2020./2021.* unutar kojega su navedeni modeli nastave; Model A – nastava u školi, Model B – mješoviti oblik (dio u školi, dio na daljinu) te Model C – nastava na daljinu. U radu će se upotrebljavati termin nastava u školi koji podrazumijeva onu nastavu koja se provodi u školskoj ustanovi

te koja podrazumijeva izravan kontakt na relaciji učenik – učitelj (nastavnik). Kako je navedeno u dokumentu, Model C podrazumijeva dvosmjernu komunikaciju na daljinu na relaciji učenik – učitelj (nastavnik), kao i samostalni rad učenika od kuće. Pod terminom nastava na daljinu u radu se misli na onu nastavu koja se odvija u virtualnim učionicama Hrvatskoga jezika i ne uključuju izravni kontakt na relaciji učenik – učitelj (nastavnik).³

Razrada

Verbalna i neverbalna komunikacija

Govoriti o komunikaciji pogrešno je ne uzeti li se u obzir njezin i verbalni i neverbalni aspekt. „Nije lako objasniti ljudsku interakciju i dati jednu dijagnozu koja se odnosi samo na verbalno ponašanje i drugu koja se odnosi samo na neverbalno ponašanje. Verbalna je dimenzija tako tijesno utkana i suptilno reprezentirana u mnogome od onoga što je prethodno nazvano neverbalnim” (Knapp, Hall 2010: 10–11). To je osobito važno u komunikacijskim situacijama kakav je nastavni proces. Učitelj samim ulaskom u razred svojim učenicima šalje niz informacija, ali i oni njemu. Provedena su mnogobrojna istraživanja na temu verbalne i neverbalne komunikacije, prepoznavanja osjećaja na temelju izraza lica i položaja tijela ili pak odjeće koju nosimo. Postoje neke kulturološke razlike, ali ipak je veći dio poruka koje šaljemo neverbalno jedinstven za sve ljude. Dvosmjernost komunikacije koja je objašnjena u uvodu ostvaruje se i na verbalan i na neverbalan način. Učitelj može pitati učenike je li im nešto nejasno ili što misle o određenoj temi, ali isto tako može i na njihovim licima „vidjeti“ je li im jasno.

Sinergija verbalne i neverbalne poruke izrazito je vidljiva i važna upravo u nastavi. „Nastavnik uspostavlja interakciju s učenicima mislima i osjećajima, željama i očekivanjima, kako svjesnim tako i onima ispod razine svijesti koje ‘cure’ neverbalnim kanalom” (Bratanić 2002: 143).

„Verbalna komunikacija u formi jezika bolja je za prenošenje logičkih i apstraktnih ideja što se postiže: uporabom jezika koji je općeprihvaćen i razumljiv, razjašnjavanjem mogućih nejasnoća, nastojanjem da poruka bude kratka, jednostavna i konkretna, objašnjavanjem glavnih zamisli na primjerima i usporedbama, ponavljanjem i sažimanjem, ako komunikacija traje dulje vrijeme” (Zrilić 2010: 17).

---

³ <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Modeli%20i%20preporuke%20za%20rad%20u%20uvjetima%20povezanim%20s%20bolesti%20COVID-19%20u%20-%202020.%20-%202021.%20-%20203.%209.%202020..pdf>

Prema Knappu i Hallu (2010) neverbalnom se komunikacijom smatra sve ono što se ostvaruje, a da nisu riječi. Neverbalnoj komunikaciji tako pripada komunikacijska okolina, fizičke značajke osoba koje komuniciraju te kretnje i položaj tijela. Pod komunikacijskom se okolinom smatra prostor u kojem se odvija interakcija (položaj, predmeti u tom prostoru). Prostor uvelike ovisi o sudionicima interakcije, svatko prostor mijenja prilagođavajući ga sebi. Ista učionica ne će biti ista ako je u njoj učitelj A ili učitelj B, a u tom prostoru ulogu ima i percepcija vremena. Fizičke značajke osoba koje komuniciraju su: odjeća, obuća, šminka, visina, težina, oblik i boja kose, boja kože, nakit i slično. Mimika (pokreti lica) i geste (pokreti ruku, nogu i cijeloga tijela) elementi su kretnji i položaja tijela. Tu pripada i glasovno ponašanje što se „odnosi na to *kako* je rečeno, a ne *što* je rečeno” (Kanpp i Halle 2010: 10).

Nastava u okviru Bergerovih komunikacijskih aksioma

Bergerovi komunikacijski aksiomi poslužit će za promatranje i analizu komunikacije između učenika i učitelja u nastavi u školi i u nastavi na daljinu. Prema Čerepinku (2011: 70) Bergerovih osam elemenata (verbalna komunikacija, neverbalna toplina, traženje informacija, samorazotkrivanje, recipročnost, sličnost, svidanje i zajedničke (društvene) mreže) temelj je razvoja bilo kojega interpersonalnoga odnosa. Iako je Berger osmislio osam aksioma i njegovo se objašnjenje tih aksioma temelji na interpersonalnome odnosu između ljudi koji se tek upoznaju, aksiomi i varijable koje on nudi primjenjive su općenito na interpersonalne odnose (tako i na nastavu). U radu će biti analizirani sljedeći aksiomi:

„Aksiom 1. (verbalna komunikacija): S obzirom na visoku razinu neizvjesnosti prisutnu u početnoj fazi, kako se povećava količina verbalne komunikacije između stranaca tako se razina neizvjesnosti za svakog sudionika smanjuje. Što se neizvjesnost dalje smanjuje, količina verbalne komunikacije će se povećati.

Aksiom 2. (neverbalna toplina): Kako se povećava neverbalno prihvatljivo izražavanje tako se smanjuje razina neizvjesnosti u početnoj interakcijskoj situaciji. U nastavku, smanjenje razine neizvjesnosti uzrokovat će dodatno pojačavanje neverbalno prihvatljivog izražavanja.

Aksiom 3. (traženje informacija): Visoka razina neizvjesnosti uzrokuje pojačano traženje informacija. Kako se smanjuje razina neizvjesnosti tako pada i potreba za informacijama” (Čerepinko 2012: 69).

Metodologija

Ciljevi istraživanja

Cilj ovoga istraživanja bio je utvrditi zadovoljstvo komunikacijom učenik – učitelj sudionika nastave Hrvatskoga jezika u nastavi u školi i nastavi na daljinu te što smatraju važnim čimbenikom međusobne komunikacije.

Hipoteze

S obzirom na ciljeve istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Učenici i učitelji najvećim nedostatkom nastave na daljinu smatraju manjak verbalne komunikacije.

H2: Učenici i učitelji više vremena provode pretražujući različite izvore informacija u nastavi na daljinu u odnosu na nastavu u školama.

H3: Učitelji Hrvatskoga jezika učeničku komunikaciju u nastavi na daljinu percipiraju lošijom u odnosu na komunikaciju koju s njima ostvaruju kada se nastava održava u školi.

Sudionici istraživanja

Sudionici istraživanja su učitelji predmeta Hrvatski jezik osnovnih škola i učenici od 5. do 8. razreda osnovnih škola u Republici Hrvatskoj. Sveukupno je sudjelovalo 229 učenika (podjednako zastupljena oba spola) i 168 učitelja Hrvatskoga jezika većinom ženskoga spola (zanimanje u kojem je zaposleno više žena). Većina ispitanih ima između 5 i 30 godina radnoga staža, a najmanje je onih ispod 5 i iznad 30 godina radnoga staža.

Mjerni instrumenti

Istraživanje je provedeno anketnom aplikacijom Google Docs, koja je postavljena na društvenoj mreži Facebook u grupama čiji su članovi učitelji Hrvatskoga jezika (Hrvatski jezik u OŠ, Školska zbornica i Volim hrvatski), dok je učenicima anketa bila poslana u virtualne učionice Hrvatskoga jezika. Anketa namijenjena učiteljima sastojala se od sveukupno 16 pitanja. Od toga je 12 pitanja zatvorenoga tipa, 2 višestrukoga izbora i 2 su pitanja otvorenoga tipa u kojem su ispitanici imali mogućnost komentiranja komunikacije učenik – učitelj na satima Hrvatskoga jezika u virtualnim učionicama ili pojasniti svoj odgovor na prethodno pitanje. Anketa namijenjena učenicima sastojala se od sveukupno 10 pitanja zatvorenoga tipa i 2 višestrukoga izbora.

Postupak istraživanja

Anonimno anketno ispitivanje provedeno je od 22. svibnja do 8. lipnja 2020. godine i istraživanju su pristupili oni učenici i učitelji koji su htjeli, a postupak ispunjavanja ankete trajao je oko 10 minuta.

Postupak obrade podataka

Statistička analiza provedena je pomoću programa IBM SPSS čiji su rezultati prikazani u tablicama.

Napravljena je deskriptivna statistika: N – broj ispitanika, Min – minimalan rezultat, Max – maksimalan rezultat, M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija, C – medijan, Q_{3-1} – interkvartilni raspon.

Hi-kvadrat testom ispitana je zavisnost između primjećivanja unapređenja ili degradacije jezične komunikacije učenik – učitelj u virtualnim učionicama.

Wilcoxonovim testom ispitana je razlika u zadovoljstvu učitelja komunikacijom s učenicima na satima Hrvatskoga jezika.

Rezultati i rasprava

Iz rezultata je vidljivo da su učitelji u osnovnim školama u Republici Hrvatskoj jako zadovoljni komunikacijom koju ostvaruju sa svojim učenicima na satima kada se nastava odvija u školama. Najviša je ocjena 5 – iznimno zadovoljan, a najviše ispitanika označilo je 4 – uglavnom zadovoljan (njih 61,9 %), a ni ostali nisu dali pretjerano niske ocjene. Već na sljedećem se pitanju situacija mijenja i učitelji komunikaciju u novonastaloj situaciji (nastavi na daljinu u virtualnim učionicama) ocjenjuju lošijom. I dalje je najviše onih koji su ocijenili ocjenom 4 – uglavnom zadovoljan, ali se povećao broj onih koji su u nastavi na daljinu komunikaciju sa svojim učenicima ocijenili ocjenom 2 – djelomično zadovoljni (23,2 %) i 4 ispitanika je koji nisu nimalo zadovoljni – 1 (2,4 %).

Tablica 1. Deskriptivna statistika procjene zadovoljstva učitelja komunikacijom s učenicima

	N	Min	Max	M	SD	C	Q_{3-1}
Koliko ste u dosadašnjem radu u školi zadovoljni komunikacijom s učenicima na satima Hrvatskoga jezika?	168	1	5	4,04	0,68	4,0	0,0
Koliko ste zadovoljni komunikacijom s učenicima u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika?	168	1	5	3,18	0,90	3,0	2,0

U Tablici 1. vidljivo je, prema medijanu u vrijednosti 4,0 za učiteljsko zadovoljstvo komunikacijom s učenicima na nastavi u školi i 3,0 u nastavi na daljinu, da su učitelji zadovoljniji komunikacijom kada se ona odvija uživo u školi.

Tablica 2. Rezultati Wilcoxonova testa zadovoljstva učitelja komunikacijom s učenicima

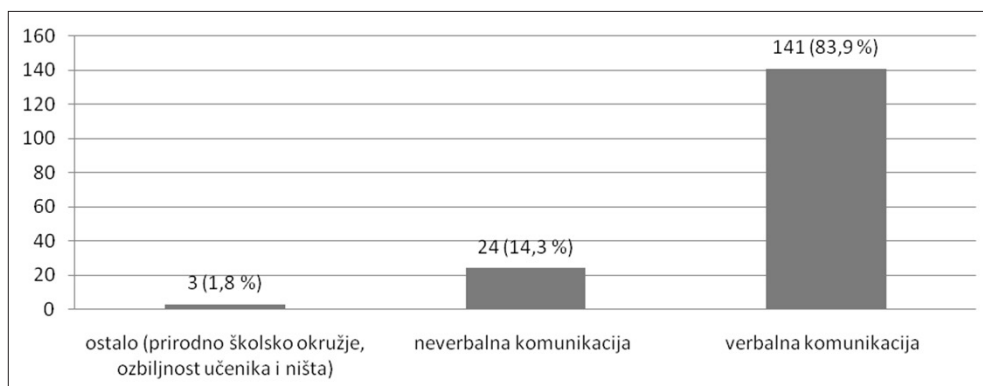
		N	Prosječan rang	Suma rangova	Wilcoxon Z
Koliko ste zadovoljni komunikacijom s učenicima u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika? – Koliko ste u dosadašnjem radu u školi zadovoljni komunikacijom s učenicima na satima Hrvatskoga jezika?	Negativni rangovi	105 ^a	58,87	6181,00	-8,499 p=0,000
	Pozitivni rangovi	9 ^b	41,56	374,00	
	Jednako	54 ^c			
	Ukupno	168			

- a. koliko ste zadovoljni komunikacijom s učenicima u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika < 3. koliko ste u dosadašnjem radu u školi zadovoljni komunikacijom s učenicima na satima Hrvatskoga jezika
- b. koliko ste zadovoljni komunikacijom s učenicima u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika > 3. koliko ste u dosadašnjem radu u školi zadovoljni komunikacijom s učenicima na satima Hrvatskoga jezika
- c. koliko ste zadovoljni komunikacijom s učenicima u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika = koliko ste u dosadašnjem radu u školi zadovoljni komunikacijom s učenicima na satima Hrvatskoga jezika

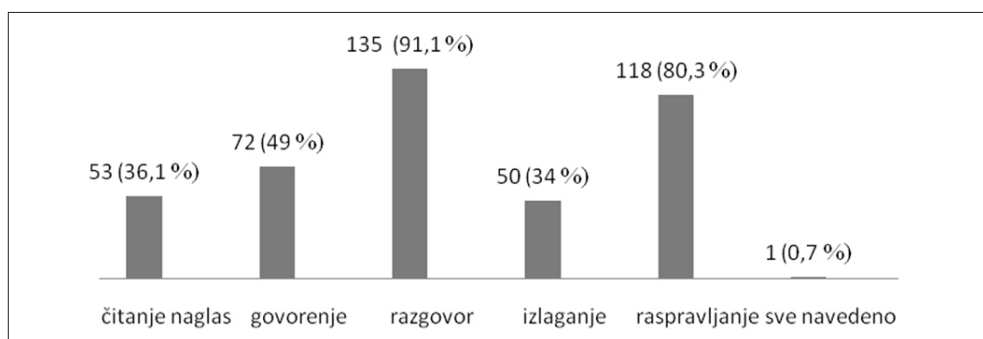
Wilcoxonovim testom ispitana je razlika u zadovoljstvu učitelja komunikacijom s učenicima na satima Hrvatskoga jezika: u dosadašnjem radu u školi i u nastavi na daljinu. Rezultati pokazuju da učitelji značajno višim ocjenama procjenjuju zadovoljstvo komunikacijom s učenicima u školi u usporedbi sa zadovoljstvom komunikacijom s učenicima u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika ($Z = -8,50$, $p < 0,01$).

Na Slici 1. može se vidjeti da učiteljima najviše nedostaje verbalna komunikacija, čak 83,9 % njih označava taj odgovor. Učitelji su imali dva ponuđena odgovora (verbalna komunikacija i neverbalna komunikacija), ali su imali i mogućnost *ostalo* gdje su mogli sami napisati nedostaje li im još što. Većina onih koji su označili odgovor *ostalo* napisali su da je to i verbalna i neverbalna komunikacija, prirodno školsko okruženje, ozbiljnost učenika i ništa. Dakle, 83,9 % učitelja najvećim nedostatkom nastave na daljinu smatra manjak verbalne komunikacije, dok njih 14,3 % smatra manjak neverbalne komunikacije.

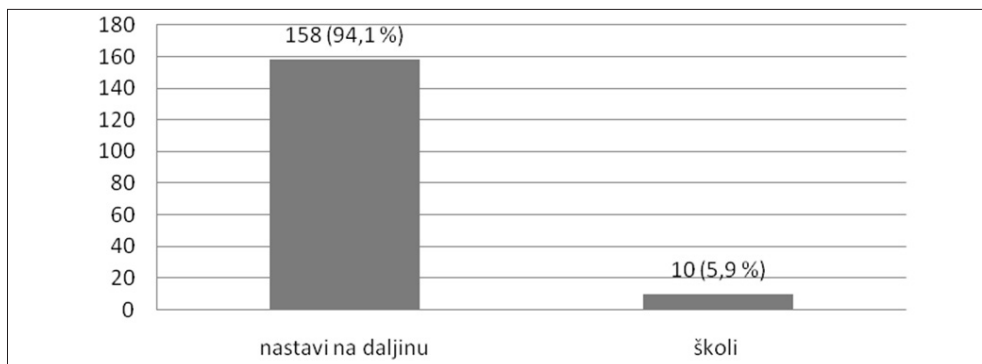

Slika 1. Prikaz odgovora što učiteljima najviše nedostaje u nastavi na daljinu

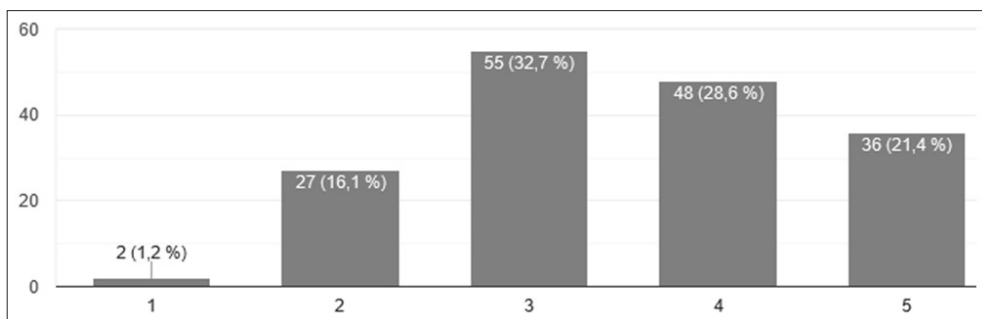

Slika 2. Što učiteljima najviše nedostaje u nastavi na daljinu iz domene verbalne komunikacije

Sljedeće je pitanje bilo (onima koji su odabrali odgovor verbalna komunikacija) što im iz područja verbalne komunikacije najviše nedostaje. Mogli su označiti više odgovora. U velikom postotku, i to njih 91,1 %, označilo je da im iz područja verbalne komunikacije, kao i učenicima, najviše nedostaje razgovor, zatim govorenje (49 %), izlaganje (34 %) te čitanje naglas (36,1 %). Iz područja neverbalne komunikacije mimika i geste su podjednako označene kao elementi koji učiteljima nedostaju što je bio sljedeće pitanje za one koji su označili da im najviše nedostaje neverbalna komunikacija (12,5 % ispitanih učitelja).

Slika 3. Utrošeno vrijeme na objašnjavanje (davanje smjernica) za rješavanje zadataka (učitelji)

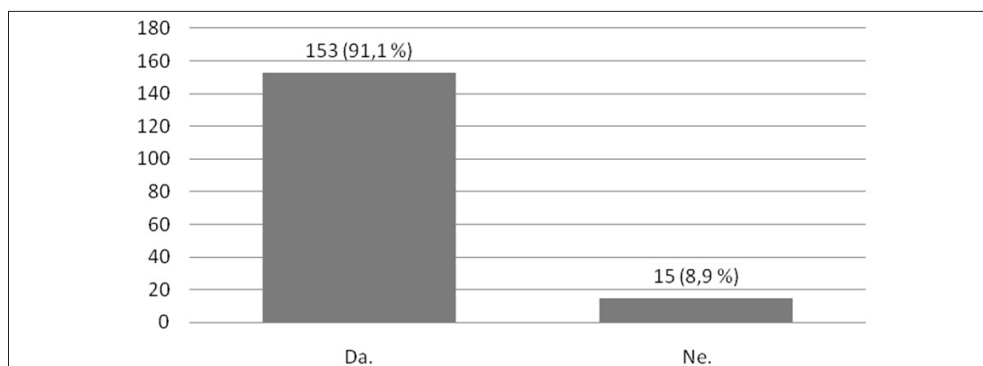
Slika 4. Vrijeme provedeno u pripremanju za jedan nastavni dan u nastavi na daljinu

Od sveukupnoga broja ispitanika među učiteljima, 94,1 % smatra da im treba više vremena da objasne i daju smjernice za rješavanje zadataka u nastavi na daljinu što je vidljivo na Slici 3.

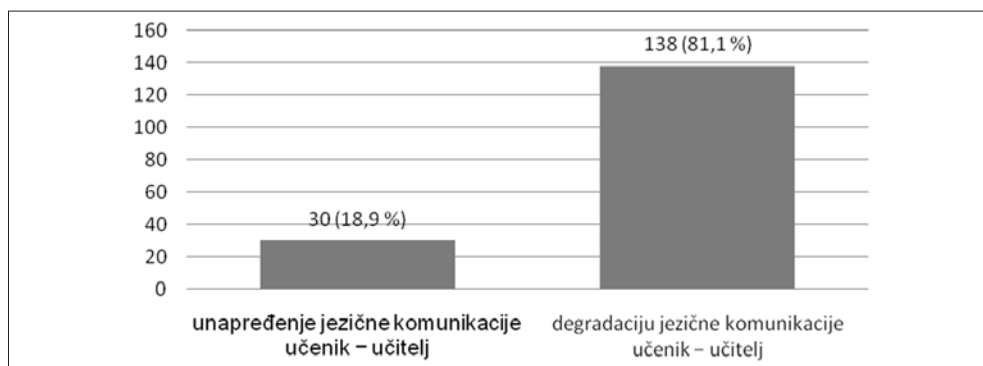
Rezultati na Slici 4. prikazuju da najviše učitelja pripremajući se za jedan nastavni dan u nastavi na daljinu provede između 3 i 4 sata (32,7 % ili 55 od 168 ispitanika). Nešto manje, njih 48 (28,6 %), provede između 4 i 5 sati, a 21,4 % (odnosno 36) provede i više od 5 sati. Njih 91,1 % odgovorilo je da je to više nego kada se pripremaju za nastavu u školi, što vidimo na Slici 5.

Verbalna se komunikacija ne može odvajati od neverbalne tako da se ovdje vidi i potvrda Bergerova aksioma broj 2 koji kaže da se smanjuje razina neizvjesnosti kako se povećava neverbalno (prihvatljivo) izražavanje i naravno obratno, povećava se razina neizvjesnosti kako se smanjuje neverbalno izražavanje. U nastavi na daljinu izostaje neverbalna komunikacija i zato je značajno povećana neizvjesnost.

Učitelji učeničku jezičnu komunikaciju u odnosu učenik – učitelj percipiraju kao lošiju u nastavi na daljinu u odnosu na nastavu u školi. Iz Slike 6. vidljivo je da čak

Slika 5. Rezultati učiteljskih odgovora na pitanje *Je li to više vremena nego za pripremanje nastavnih sati za jedan dan u nastavi koju provedete sa svojim učenicima u školi?*

Slika 6. Učiteljska percepcija učeničke jezične komunikacije u virtualnoj nastavi

81,1 % učitelja smatra da je učenička jezična komunikacija učenik – učitelj degradirala i kasnije u posljednjem zadatku otvorenoga tipa pišu da im se čini da se ponekad neki učenici izražavaju kao da se dopisuju s osobom svoje životne dobi, a ne sa svojim učiteljem Hrvatskoga jezika. Potvrda ovom rezultatu je i odgovor učitelja na pitanje *Smatrate li da učenici više brinu o kulturi komuniciranja na nastavi u školi?* Naime, 67,3 % učitelja smatra da učenici u školi više brinu o komuniciranju s njima u školi nego u nastavi na daljinu. Ovaj rezultat pokazuje da je nastava uživo učenicima prirodnija i da je to ozračje u kojem oni pokazuju sve što mogu i znaju, dok se u nastavi na daljinu gubi ozbiljnost podučavanja u toj dobi.

Hi-kvadrat testom ispitana je ovisnost između primjećivanja unapređenja ili degradacije jezične komunikacije učenik – učitelj u virtualnim učionicama i osjećaja učitelja o tome brinu li učenici više o kulturi komuniciranja u školi. Rezultati su pri-

Tablica 3. Rezultati hi-kvadrat testa

15. Imate li osjećaj da učenici više brinu o kulturi komuniciranja u školi?			Ne	Da	Ukupno
12. Radom u nastavi na daljinu primjećujem:	unapređenje jezične komunikacije učenik – učitelj	f	20	10	30
		%	66,7%	33,3%	100%
		St. rezidual	4,4	-4,4	
	degradaciju jezične komunikacije učenik – učitelj	f	35	103	138
		%	25,4%	74,6%	100%
		St. rezidual	-4,4	4,4	
Ukupno		f	55	113	168
		%	32,7%	67,3%	100%

($\chi^2 = 19.09$, $df = 1$, $N = 168$, $p < 0.01$)

kazani u tablici (f – frekvencije, % – postotci, St. rezidual – standardizirani reziduali, χ^2 – rezultat hi-kvadrat testa, df – stupnjevi slobode, N – broj ispitanika, p – razina značajnosti). Rezultat je statistički značajan ($\chi^2 = 19,09$, $df = 1$, $N = 168$, $p < 0,01$) i pokazuje da je u skupini učitelja koji primjećuju unapređenje jezične komunikacije učenik – učitelj u nastavi na daljinu veća zastupljenost učitelja koji nemaju osjećaj da učenici više brinu o kulturi komuniciranja u školi. U skupini učitelja koji radom u nastavi na daljinu primjećuju degradaciju jezične komunikacije učenik – učitelj veća je zastupljenost učitelja koji imaju osjećaj da učenici više brinu o kulturi komuniciranja u školi.

Učenci – rezultati

Anketnom upitniku je dobrovoljno pristupilo 229 učenika i ravnopravno su zastupljeni po spolu i dobi. Iz odgovora je vidljivo da su učenici jako zadovoljni komunikacijom koju ostvaruju sa svojim učiteljima na satima Hrvatskoga jezika kada se nastava odvija u školama. Najviša je ocjena 5 – izuzetno zadovoljan (njih 47,6 %), uglavnom zadovoljnih je 35,8 % te cjelokupno svoje zadovoljstvo komunikacijom s učiteljima nisu ocijenili niskim ocjenama. Slika se bitno ne mijenja kod učenika u nastavi na daljinu i dalje je najviša ocjena 5 – u potpunosti zadovoljnih je 43,7 %, što je za devetero učenika manje nego u školi, uglavnom zadovoljnih je 34,1 %, što je za četiri manje nego u školi, osrednje je zadovoljno nešto više i to njih 17 % i to je devetero više učenika nego onih koji su se odlučili za trojku u školi, za dovoljan

Tablica 4. Deskriptivna statistika procjene zadovoljstva učenika komunikacijom s učiteljicom/učiteljem

	N	Min	Max	M	SD	C	Q ₃₋₁
Koliko ste u dosadašnjem radu u školi zadovoljni komunikacijom s učiteljima na satima Hrvatskoga jezika?	229	1	5	4,26	0,86	4,0	1,0
Koliko ste zadovoljni komunikacijom s učiteljima u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika?	229	1	5	4,14	0,95	4,0	1,0

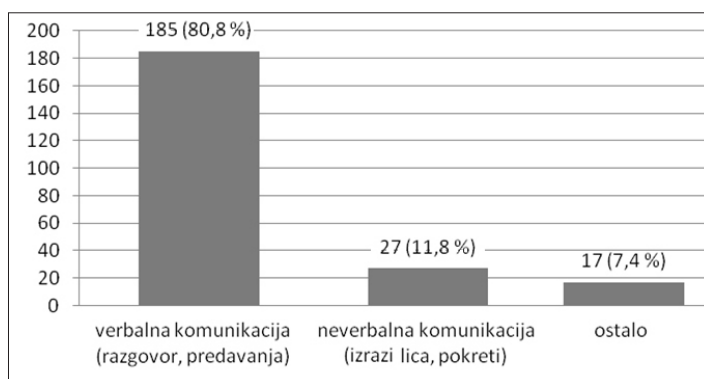
Tablica 5. Rezultati Wilcoxonova testa

		N	Prosječan rang	Suma rangova	Wilcoxon Z
Koliko si zadovoljan komunikacijom s učiteljicom/učiteljem u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika? – Koliko si u dosadašnjoj nastavi u školi zadovoljan komunikacijom s učiteljicom/učiteljem Hrvatskoga jezika?	Negativni rangovi	61 ^a	48,22	2941,50	-2.471 p=0,013
	Pozitivni rangovi	35 ^b	48,99	1714,50	
	Jednako	133 ^c			
	Ukupno	229			

- a.** koliko si zadovoljan komunikacijom s učiteljicom/učiteljem u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika < koliko si u dosadašnjoj nastavi u školi zadovoljan komunikacijom s učiteljicom/učiteljem Hrvatskoga jezika
- b.** koliko si zadovoljan komunikacijom s učiteljicom/učiteljem u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika > koliko si u dosadašnjoj nastavi u školi zadovoljan komunikacijom s učiteljicom/učiteljem Hrvatskoga jezika
- c.** koliko si zadovoljan komunikacijom s učiteljicom/učiteljem u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika = koliko si u dosadašnjoj nastavi u školi zadovoljan komunikacijom s učiteljicom/učiteljem Hrvatskoga jezika

se odlučilo 7 učenika, što je dvoje više nego u školi, za izbor nimalo odlučilo se 2 učenika u nastavi na daljinu, što je isto više za dvoje učenika nego u školi. Učenici su zadovoljniji komunikacijom s učiteljima i u školi i u nastavi na daljinu nego što su to učitelji s učenicima.

Rezultati pokazuju da učenici značajno višim procjenama procjenjuju zadovoljstvo komunikacijom s učiteljima u školi u usporedbi sa zadovoljstvom komunikacijom u nastavi na daljinu na satima Hrvatskoga jezika ($Z = -2,47$, $p < 0,05$).

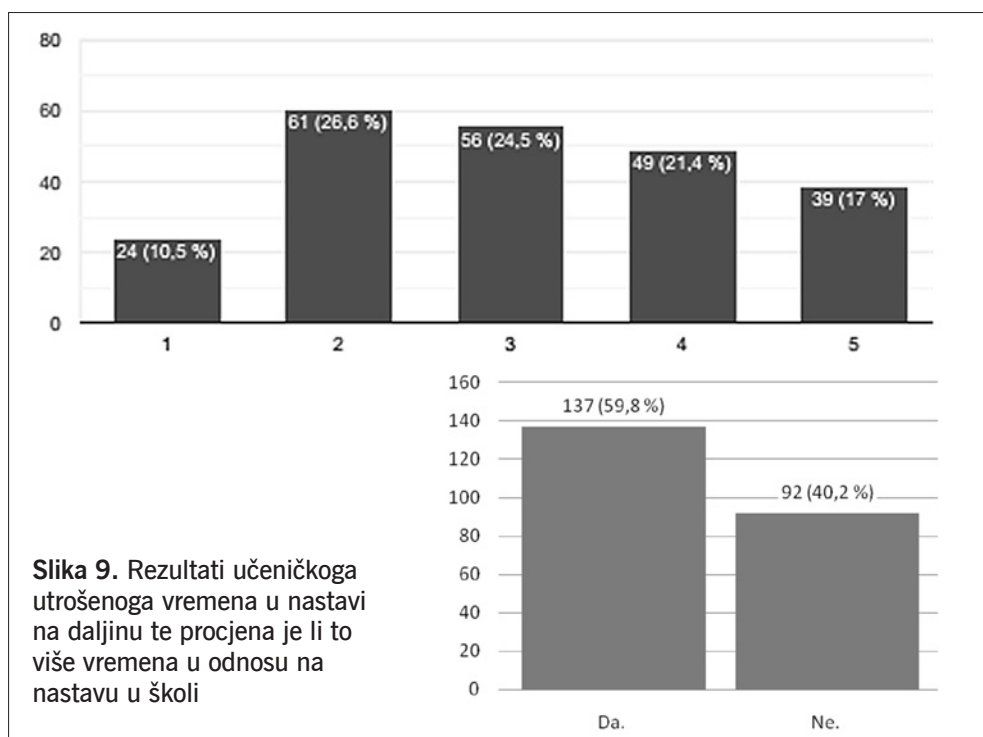
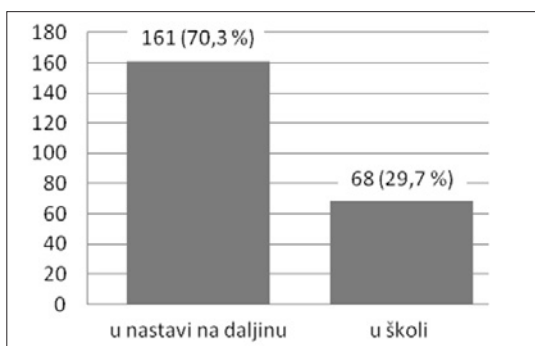
Slika 7. Prikaz odgovora što učenicima najviše nedostaje u nastavi na daljinu

Učenici su na pitanje *Što ti najviše nedostaje u nastavi na daljinu?* odgovorili da je to verbalna komunikacija (razgovor, predavanja) i to njih 80,8 %, dok je njih 11,8 % napisalo da im nedostaje neverbalna komunikacija (izrazi lica, pokreti...). Unutar petoga pitanja učenici su imali mogućnost napisati što bi još ostalo naveli kao ono što im nedostaje. Naveli su prijatelje, učiteljicu, objašnjenje gradiva, druženje... Usporede li se odgovori s onima koje su dali učitelji, a odnose se na peto pitanje, mogu se uočiti velike sličnosti u odgovaranju i učenika i učitelja; 83,9 % učitelja odgovorilo je da im nedostaje verbalna komunikacija, a njih 14,3 % neverbalna komunikacija. Ovdje se još jednom može podcrtati važnost učitelja kao kreatora cjelokupnoga nastavnoga sata i onoga bez čijega glasa i umijeća govorenja nastavni proces kao takav ne funkcionira onako kako bi trebao. Učenici nastavne sadržaje i nastavno gradivo ozbiljnije shvaćaju ako ispred njih stoji živa osoba koja obrazovne sadržaje prenosi svojom toplinom, srdačnošću i stručnošću te je živ učitelj onaj koji svojim predavačkim sposobnostima može zaokupiti koncentraciju učenika u dobi od 11 do 14 godina.

Ovi rezultati također potvrđuju prvi Bergerov aksiom jer je razgovor proces u kojem se najbolje dokida neizvjesnost. Razgovor je ljudima urođena vještina kojom rješavaju eventualne nedoumice, pitanja, probleme. Učenici u osnovnoškolskoj dobi vole postavljati pitanja, reagiraju ako im nešto nije jasno, ali isto tako i učitelji postavljajući njima pitanja mogu doći do zaključaka o uspješnosti podučavanja i je li razina neizvjesnosti (koju spominje Berger) visoka ili niska. Isto tako ovdje se potvrđuje i treći Bergerov aksiom da viša razina neizvjesnosti uzrokuje veće traženje informacija i obratno – niža razina neizvjesnosti smanjuje potrebu za informacijama. S obzirom na to da je u nastavi na daljinu smanjena verbalna komunikacija, raste neizvjesnost i samim time se povećava traženje informacija da se nadoknadi nedostatak koji nastaje verbalnom deprivacijom.

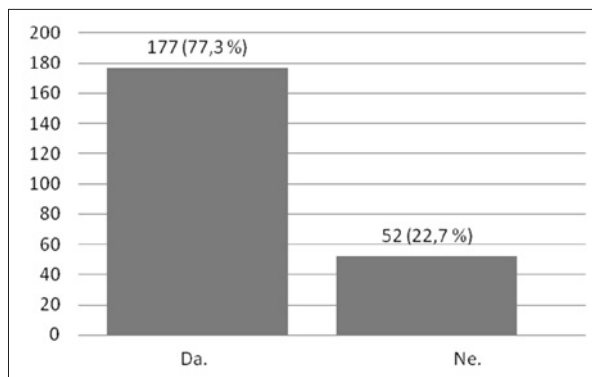
U osmom pitanju učenici su trebali označiti je li im više vremena potrebno za rješavanje zadatka u nastavi na daljinu ili u školi. Njih 70,3 % označilo je da je to u

Slika 8. Vrijeme potrebno za rješavanje zadataka (učenici)

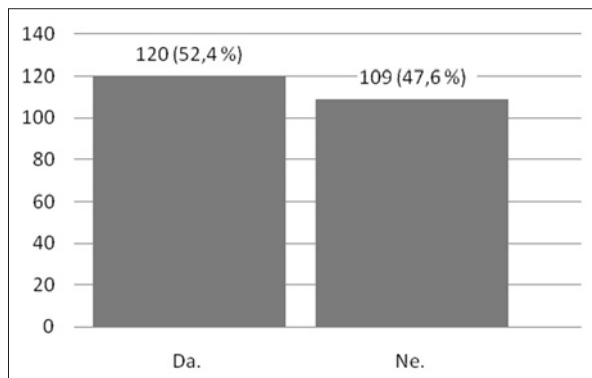

nastavi na daljinu, a 29,7 % označilo je da im je više vremena potrebno u školi. Može se povući paralela s anketom koju su rješavali učitelji koji su naveli da im je više vremena potrebno za davanje smjernica učenicima za rješavanje zadataka u nastavi na daljinu i taj odgovor je označilo čak 94,1 % učitelja.

Na Slici 9. vide se učenički odgovori koliko vremena utroše na pripremanje za nastavu Hrvatskoga jezika unutar jednoga tjedna. Odgovori su sljedeći: 2 sata – 26,6 %, 3 sata – 24,5 %, 4 sata – 21,4 %, 5 sati – 17 %, a njih 10,5 % se ne priprema (ne

Slika 10. Unapređenje komunikacije između učitelja/učiteljica i učenika u nastavi na daljinu

Slika 11. Rezultati koji pokazuju učeničke odgovore na pitanje brinu li više o kulturi komuniciranja u školi u odnosu na nastavu na daljinu

istražuje). Deseto pitanje bilo je povezano s devetim i odnosilo se na usporedbu pripremanja za sate Hrvatskoga jezika u školi i u nastavi na daljinu; 59,8 % se više priprema za nastavu na daljinu, a njih 40,2 % se ne priprema više za nastavu na daljinu nego za nastavu u školi. Usporedimo li to s učiteljskom anketom u kojoj su učitelji trebali označiti koliko vremena provode dnevno u pripremanju za rad u nastavi na daljinu njih 32,7 % je označilo 3 sata, 4 sata 28,6 %, 5 sati 21,4 %, 2 sata 16,1 % i 1 sat 1,2 % učitelja.

U ovim se odgovorima potvrđuje treći Bergerov aksiom. Pripremajući se više za nastavu na daljinu, učenici nadoknađuju smanjenje informacija koje dobivaju u odnosu na nastavu u školi.

Kao što je vidljivo iz Slike 10., 77,3 % učenika smatra da o kulturi komuniciranja više brinu na nastavi u školi. Tu se može odmah nadovezati i na 12. pitanje (Slika 11.) u kojem je 52,4 % učenika, što je više od pola, odgovorilo kako je nastava na daljinu unaprijedila komunikaciju između učitelja/učiteljice i njih. Određeni učenici su se

Tablica 6. Učenička percepcija brige o kulturi komuniciranja

12. Nastava u nastavi na daljinu unaprijedila je komunikaciju između učitelja/učiteljice i mene?		Ne	Da	Ukupno	
	f	25	27	52	
Ne	%	48,1 %	51,9 %	100,0 %	
	St. rezidual	0,1	-0,1		
	f	84	93	177	
11. Brineš li više o kulturi komuniciranja na nastavi u školi?	Da	%	47,5 %	52,5 %	100,0 %
		St. rezidual	-0,1	0,1	
	Ukupno	f	109	120	229
%		47,6 %	52,4 %	100,0 %	

$(\chi^2 = 0.01, df = 1, N = 229, p > 0.05)$

Rezultat hi-kvadrat testa nije statistički značajan ($\chi^2 = 0,01, df = 1, N = 229, p > 0,05$).

približili svojim učiteljima tako što su pisanim putem češće komunicirali nego je to za vrijeme redovne nastave te je iz tog razloga visoki postotak potvrđnih odgovora.

Učitelji su odgovarali na slična pitanje te je jedan od njihovih odgovora bio da su primijetili kako je radom u nastavi na daljinu degradirana jezična komunikacija učenik – učitelj i to smatra 82,1 % anketiranih učitelja. Isto tako njih 67,3 % smatra da učenici više brinu o kulturi komuniciranja u školi nego u nastavi na daljinu.

Cjelokupno ovo je bio nov i drugačiji način rada i za učenike i za učitelje koji su u vrlo kratkom vremenu trebali postati digitalno pismeni kako bi mogli pratiti nastavu na daljinu i ovladati inovacijama koje ona donosi te su se našli u potpuno novom obliku komunikacije učenik – učitelj koju do sada nisu prakticirali.

„Budući da je, kako tvrdi Berger, neizvjesnost osnova društvenog međudjelovanja, ljudi svoje aktivnosti izvode ciljano i provode kroz osmišljene, akcijske planove. Ti planovi su hijerarhijski organizirani, s apstraktnim ciljevima pri vrhu i konkretnim akcijama pri dnu, a promjene na njihovu vrhu uzrokuju promjene na dnu, tj. uzrokuju promjene ponašanja i akcija. Tu promjenu ili pravilo Berger naziva hijerarhijskom hipotezom. Drugim riječima, ljudi smišljaju komunikacijske planove, razmišljaju o porukama koje će poslati kako bi ostvarili određene komunikacijske ciljeve, tj. kako bi izašli na kraj s neizvjesnošću.” (Čerepinko 2012: 73). Nastava na daljinu koja je prvi put provedena u hrvatskom osnovnoškolskom obrazovanju nije mogla biti planski osmišljena jer je pandemija COVID-19 bila ta koja je poremetila uobičajenu nastavu u školi.

Zaključak

Hrvatsko se osnovnoškolsko obrazovanje, po prvi put u povijesti školstva, u 2020. godini zbog pandemije COVID-19 suočilo s održavanjem nastave na daljinu koja je kao takva unijela određene komunikacijske promjene u uobičajeno izvođenje nastave u osnovnim školama.

Zaključak istraživanja je da je nastava na daljinu ono zadnje rješenje koje osnovnoškolski odgojno-obrazovni sustav treba uvoditi jer sudionici (posebice učitelji) smatraju da se u takvom obliku nastave gubi kvaliteta komunikacije koja se u međuljudskoj interakciji ostvaruje i verbalno i neverbalno. Težište se stavlja na učitelja čija živa riječ unapređuje komunikaciju između učitelja i učenika.

Nakon provedenoga istraživanja sve su tri hipoteze potvrđene. Nastava na daljinu oblik je nastave u kojoj i učitelji i učenici velikim nedostatkom ističu manjak verbalne komunikacije, a učitelji su manje zadovoljni komunikacijom s učenicima u nastavi na daljinu i to smatraju segmentom koji je jako degradirao komunikacijski odnos koji imaju sa svojim učenicima u školi.

U radu se komunikacija učenik – učitelj u školi i nastavi na daljinu proučava na teorijskim postavkama triju Bergerovih aksioma (verbalna komunikacija, neverbalna komunikacija i traženje informacija) te su i navedeni aksiomi potvrđeni. Naime, s obzirom na to da je u nastavi na daljinu komunikacija svedena uglavnom na pisani oblik, nedostaje verbalne usmene komunikacije kao i neverbalne što uvelike otežava primanje informacija i učenicima i učiteljima. Dolazi do povećanja neizvjesnosti i učitelji i učenici trebaju za razumijevanje poruka tražiti dodatne informacije, trebaju više istraživati te više vremena provode u pripremanju za nastavu. Kakvi su učinci nastave na daljinu (ostvarivost odgojno-obrazovnih ishoda) pitanje je koje se može dodatno istraživati te nema većeg broja istraživanja zato što je to novi oblik komunikacije koji je nastao uslijed pandemije i zato je potrebno potaknuti istraživanja toga područja.

Literatura

- Bakota, L. 2010. *Komunikacijski model govornih vježbi i nastava jezičnoga izražavanja*. HRVATSKI, god. VIII, br.1. Zagreb.
- Bohm, D. 2009. *O dijalogu*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb.
- Brajša, P. 1994. *Pedagoška komunikologija*. Zagreb: Školske novine.
- Bratanić, M. 2002. *Paradoks odgoja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
- Buhač, Lj. (2017). *Međuodnos komunikacijske kompetencije nastavnika i aktivnosti učenika u nastavi*. (Doktorski rad). file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Napredak2015_04_03andjic.pdf (29.3.2021.)
- Čerepinko, D. 2012. *Komunikologija: kratki pregled najvažnijih teorija, pojmova i principa*. Veleučilište u Varaždinu. Varaždin.
- Knap, M., Hall, J. 2010. *Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji*. Naklada Slap. Jastrebarsko.
- Spitzer, M. 2018. *Digitalna demencija: kako mi i naša djeca silazimo s uma*. Naklada Ljevak. Zagreb.
- Vilke, M. 2007. *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika*. Ur: Češi, Marijana, Barbaroša-Šikić, M. *Komunikacijski pristup nastavi hrvatskoga jezika ili hajde da se i mi jednom okoristimo već otkrivenom toplom vodom*. Naklada Slap i Agencija za odgoj i obrazovanje. Zagreb. str. 50-64.
- Zrilić, S. (2010). Kvaliteta komunikacije i socijalni odnosi u razredu. *Pedagogijska istraživanja*, 7(2), 231-242.

Croatian language classes in primary education

Abstract

The aim of this paper is to compare and determine the perception of mutual communication between students and teachers in Croatian language classes on the state level by comparing communicational relations in regular classes in school and those in virtual classrooms (online classes). Then we determined the perception of teachers about students' communication towards them. In this research, a quantitative methodology has been applied using a Google Docs survey on the social media where Croatian language teachers have formed their groups and with students in virtual Croatian language classrooms. The survey completed by teachers ($n = 168$) was composed of 14 closed and two open-ended questions, and students ($n = 229$) completed a survey with closed-ended questions. The paper has its theoretical background in Berger's model of observing targeted persons (student – teacher) so that the following variables are observed: verbal communication, nonverbal communication and searching for information (research).

Virtual classes are a way of teaching in which both teachers and students point out the lack of verbal communication as a major disadvantage, and teachers are less satisfied with communication with students in virtual classrooms and consider it a segment which has significantly degraded their communicational discourse compared to that which they have with their students in school. In general, the conclusion of the research is that virtual classes should be the hindmost solution introduced in the primary education because its participants (especially teachers) think that in such a model of teaching they lose the quality of communication which is in interpersonal interaction realised both verbally and nonverbally.

Keywords: Berger's communication axioms, Croatian language classes in primary education, interpersonal communication, verbal and non verbal communication, virtual classrooms.